

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ

น้ำเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญของการเกษตร เกษตรกรได้พึ่งพาน้ำฝนและน้ำจากแม่น้ำลำคลองเพื่อการอุปโภค บริโภค และการเกษตร ความจำเป็นทำให้มนุษย์คิดค้นวิธีการเพื่อนำน้ำจากแม่น้ำลำคลองไปใช้ประโยชน์ทางการเกษตรในไร่นา เหมืองฝายดั้งเดิมหรือเหมืองฝายตอกหลักเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา ที่สืบทอดมายาวนาน สะท้อนถึงภูมิปัญญาในการบริหารจัดการน้ำก่อให้เกิดวัฒนธรรมสืบทอดกันมา และสามารถตอบสนองระบบการผลิตเพื่อการยังชีพได้เป็นอย่างดี โดยมีองค์กรเหมืองฝายทำหน้าที่ดูแลจัดการน้ำของชุมชนเป็นองค์กรที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน มีการพัฒนาสั่งสมความรู้และเทคโนโลยีในการจัดการน้ำ ตลอดจนวิธีการในการจัดสรรแบ่งปันและไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอันอาจเกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ การที่องค์กรเหมืองฝายเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ดูแลจัดการทรัพยากรที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อระบบนิเวศน์และระบบการผลิตของชุมชน จึงทำให้องค์กรนี้กลายมาเป็นองค์กรของผู้ใช้น้ำที่มีอำนาจมากที่สุดในการจัดการน้ำในชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ การจัดการทรัพยากรน้ำในระบบเหมืองฝายเป็นระบบการจัดการที่ช่วยในการรักษาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะป่าไม้ แหล่งต้นน้ำ ลำธาร โดยแนวคิดของระบบเหมืองฝายจะให้ความเคารพต่อธรรมชาติ การให้คุณค่ากับสิ่งแวดล้อมของระบบเหมืองฝายนำไปสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรป่าไม้อย่างเป็นรูปธรรม

แต่เมื่อบริบททางเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนไป การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม (Capitalism) การพัฒนามุ่งในเรื่องของการพาณิชย์และอุตสาหกรรม ทำให้การเกษตรเพื่อยังชีพเปลี่ยนไปเป็นการเกษตรพาณิชย์ ชุมชนชาวนาบางส่วนเริ่มเปลี่ยนวิธีการผลิตจากเดิมที่เคยผลิตข้าวเหนียวเป็นหลักเพื่อบริโภคยังชีพ หันมาปลูกข้าวเหนียวบางส่วนเพื่อบริโภค และผลิตข้าวข้าวเพื่อขายเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ๆ อีกหลายชนิด เช่น ถั่วเหลือง ข้าวโพด ผักต่างๆ และ ผลไม้ เช่น ลิ้นจี่ ลำไย ฯลฯ ทำให้ความต้องการใช้น้ำเพื่อการผลิตเชิงพาณิชย์เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เกิดกิจกรรมการผลิตที่จำเป็นต้องใช้น้ำตลอดปี ทำให้เกิดภาวะการขาดแคลนน้ำ เกิดการแย่งชิงทรัพยากรกันเองระหว่างชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้าน แต่ละชุมชน ทั้งภายในและภายนอกชุมชน และพื้นที่ต่างประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำในหน้าแล้ง เพราะปริมาณของน้ำในธรรมชาติก็ไม่เพียงพอกับความ ต้องการ ประกอบกับผู้คนมีความต้องการสะดวกสบายมากขึ้น และถูกทำให้คิดว่าเทคโนโลยีสมัยใหม่ สามารถตอบสนองความต้องการได้ดีกว่าภูมิปัญญาดั้งเดิม หลายพื้นที่ จึง

เปลี่ยนไปเป็นฝ่ายคอนกรีต ซึ่งฝ่ายที่บ้านฝ่ายมูลก็ได้เปลี่ยนไปเป็นฝ่ายคอนกรีตตามกระแสการพัฒนา ซึ่งเมื่อฝ่ายเปลี่ยนแปลง ความต้องการใช้แรงงานคนในท้องถิ่นเพื่อซ่อมแซมฝายตอกหลักในอดีตก็เปลี่ยนแปลงไป

ในระดับหมู่บ้าน งานวิจัยระดับสนามขั้นต้นได้ชี้ให้เห็นว่า องค์กรชาวบ้านที่เคยจัดการน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพเริ่มอ่อนแอลง ถึงแม้้องค์กรชาวบ้านจะได้แสวงหานวัตกรรมมาเป็นเครื่องมือการจัดการน้ำเช่น การใช้ระบบแรงงานรับจ้างชดเชยแทนการใช้แรงงานภายในครอบครัวซึ่งอาจได้รายได้จากการลงแรงทำกิจกรรมอื่นๆ มากกว่านำมาจ้างซ่อมแซมเหมืองฝาย และจ้างผู้จัดการเหมืองแทนการเลือกตั้ง แก่เหมือง เช่นในอดีต แรงดึงดูดของกิจกรรมนอกภาคการเกษตรที่ทำให้แรงงานหนุ่มสาวย้ายจากชนบท เข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนโดยสมาชิกที่เป็นชาวเมือง และการที่บุคคลภายนอกเข้าไปลงทุนซื้อที่ดินในชนบททำให้เกิดผู้ใช้น้ำที่ไม่ได้เป็นสมาชิกขององค์กรหมู่บ้านมากขึ้นเรื่อยๆ ผู้ใช้น้ำชาวเมืองเหล่านี้จึงไม่จำเป็นต้องยึดถือจารีตของชุมชน ความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านที่มีอยู่เริ่มอ่อนแอลง

การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่การเกษตร จากที่เคยเป็นการผลิตเพื่อบริโภค ซึ่งเป็นการเกษตรกรรมแบบผสมผสาน สอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อม เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและระบบวัฒนธรรม เมื่อกระแสการพัฒนาเข้าสู่ชุมชน การเข้าสู่เศรษฐกิจการตลาดของชุมชนจึงเกิดขึ้น จนมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต เช่นในงานศึกษาเรื่อง การศึกษาข้อมูลภาคสนามในกลุ่มน้ำแม่วาง ของ พรทิพย์ บุญครอบ (อ้างใน มิ่งสรรพ ขาวสอาด , 2544) พบว่า การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต จากการเกษตรเพื่อยังชีพไปสู่การเกษตรเพื่อตลาด ตามคำแนะนำของหน่วยงานภาครัฐและผู้เกี่ยวข้องจากภายนอก ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างสมาชิกเหมืองฝาย 11 ฝาย ในเขตลุ่มน้ำแม่วางตอนล่างอย่างชัดเจน เนื่องจากเกษตรกรมีความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรน้ำแตกต่างกัน ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรน้ำ โดยเฉพาะในฤดูแล้งที่น้ำขาดแคลน

ในช่วงระยะเวลาเกือบสองทศวรรษที่ผ่านมา องค์กรเหมืองฝายเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงจากสาเหตุสำคัญอย่างน้อยสามประการด้วยกัน ประการแรก การเพิ่มขึ้นของประชากร และการขยายพื้นที่ทำกินและขยายเขตชลประทานครอบคลุมหลายหมู่บ้าน ทำให้โครงสร้างของระบบเหมืองฝายมีความซับซ้อนมากขึ้น ประการที่สอง แรงกดดันทางด้านเศรษฐกิจการเมือง นโยบายพัฒนาชนบทและการเข้ามาของการบริหารจัดการทรัพยากรโดยหน่วยงานต่างๆของรัฐมีผลกระทบต่อชุมชนเหมืองฝายบางแห่ง ทำให้มีการปรับรูปแบบองค์กรในลักษณะที่ซับซ้อนมากขึ้น และประการที่สาม การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต กฎหมายที่ดิน และภาษี นโยบายเร่งรัดการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเพื่อการค้า ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการจัดการที่มีประสิทธิภาพของระบบชลประทานเหมืองฝาย เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเหมืองฝายมาเป็นโครงสร้างปูนแบบถาวรเพื่อ

ไม่ต้องซ่อมแซมบ่อยๆ นโยบายของรัฐในเรื่องเหล่านี้สร้างผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงต่อระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนและระบบการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชน

อย่างไรก็ดี แม้การจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนภาคเหนือโดยองค์กรเหมืองฝายจะเป็นการจัดการที่มีประสิทธิภาพสูงและสอดคล้องกับวิถีชีวิตและระบบการผลิตก็ตาม แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในแบบแผนการผลิต ความรู้จากภายนอกทำให้รูปแบบการจัดการน้ำของชุมชนเริ่มปรับเปลี่ยนไป ดังนั้นงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำในภาคเหนือในระยะหลัง จึงมุ่งไปสู่การศึกษาในประเด็นการปรับตัวขององค์กรเหมืองฝายต่อการพยายามดำรงชีวิต ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ฉะนั้นทำให้เกิดคำถามการวิจัยว่าการปรับเปลี่ยนขององค์กรในการจัดการน้ำของท้องถิ่น จะเป็นไปอย่างไร จะสามารถจัดการบริหารทรัพยากรน้ำที่มีอยู่ให้เพียงพอต่อความต้องการของชุมชนและกลุ่มผู้ใช้น้ำได้หรือไม่ การเปลี่ยนแปลงการใช้แรงงานในการบำรุงรักษาเหมืองฝาย โดยการระดมแรงงานมาเป็นการจ้างแรงงาน การเข้ามาของระบบทุนนิยม รายได้จากนอกภาคเกษตรที่มากกว่าการทำนา ทำให้การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนเปลี่ยนไป

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาถึงพัฒนาการรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำโดยเลือกพื้นที่ทำการศึกษาในชุมชนไทยพวน บ้านฝายมูล ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

การที่ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ บ้านฝายมูลในการทำวิจัยเรื่องพัฒนาการจัดการน้ำขององค์กรเหมืองฝายเพราะ ปัจจัยด้านชาติพันธุ์ของบ้านฝายมูล ซึ่งเป็นชุมชนไทยพวนแห่งเดียวในอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ชาวไทยพวนนั้น แต่เดิมมีชื่อเรียกว่า “ลาวพวน” แต่เมื่อมีการอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย การปรับตัวของชาวลาวพวนในหลายๆ ด้านเพื่อให้ได้รับการยอมรับจากชุมชนรอบข้างและรัฐชาติ การเปลี่ยนชื่อของกลุ่มมาเป็นไทยพวน ก็เป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้ ต่อต้านการถูกกลืน หรือเอารัดเอาเปรียบจากรัฐได้ส่วนหนึ่ง อาชีพหลักของชาวไทยพวนคือ ทำนา ทอผ้า และการตีมีด ชาวไทยพวนนี้ได้รับการยอมรับว่ามีความรู้ด้านช่างค่อนข้างดี นอกจากนี้ชุมชนไทยพวนมีประวัติศาสตร์ยาวนานในด้านการจัดการน้ำเหมืองฝาย เป็นฝ่ายหินสกัดจากหินทั้งภูเขา เพื่อกักเก็บน้ำมาใช้ในการเกษตร เดิมทีบริเวณที่นาของบ้านฝายมูลเป็นที่นาของเจ้าเมืองน่าน ภายหลังจากที่ชาวชุมชนไทยพวนได้ร่วมกันขุดเหมืองฝายเพื่อทำการเกษตร และมีการสืบทอดองค์ความรู้ในการจัดการน้ำอย่างเป็นธรรมสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้โดยรอบพื้นที่ของชุมชนนี้เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางด้านชาติพันธุ์ค่อนข้างมาก ในตำบลตาลชุมพื้นที่รับน้ำจากฝายลูกเดียวกันเป็นชุมชนของคนไทลื้อ ในบริบทของพื้นที่บ้านฝายมูลนี้เป็นพื้นที่ที่ล้อมรอบด้วยชุมชนที่แตกต่างไปจากตัวเอง โดยในการจัดการทรัพยากรน้ำนี้ชุมชนไทยพวนได้รับความไว้วางใจให้ดำเนินการจัดการเหมืองฝาย ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาบทเรียนในการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนไทยพวน และ

บริบทในด้านอื่นๆ ที่เป็นปัจจัยสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรน้ำของท้องถิ่น เพราะจากการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสมหรือมีความเป็นธรรมย่อมเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงการจัดการวิถีชีวิตและทรัพยากรของผู้คนในระบบนิเวศนั้นๆ การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนอย่างใหญ่หลวงจึงเป็นสิ่งที่ควรศึกษาเพื่อนำความรู้ไปจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชนต่างๆอย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรเหมืองฝาย บ้านฝายมูล อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการและการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรเหมืองฝาย บ้านฝายมูล อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยดังต่อไปนี้

- 1.3.1 การเลือกพื้นที่ศึกษา
- 1.3.2 ขอบเขตด้านพื้นที่
- 1.3.3 ขอบเขตด้านประชากร
- 1.3.4 ขอบเขตด้านเนื้อหา

1.3.1 การเลือกพื้นที่ศึกษา

1. ลักษณะบริบททางกายภาพของชุมชน ระบบนิเวศวิทยาแบบหุบเขาและระบบนิเวศแบบลุ่มน้ำในภาคเหนือของไทยได้ก่อให้เกิดกระบวนการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เช่น การสร้างระบบการกักเก็บน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร ระบบเหมืองฝาย มีพัฒนาการด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จนเกิดชุดความรู้ที่ใช้และสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น

2. ชุมชนไทยพวนบ้านฝายมูลเป็นชุมชนที่มีความแตกต่างด้านชาติพันธุ์จากชุมชนอื่นๆ โดยรอบ ทั้งในแบบแผนทางวัฒนธรรม เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และการใช้ทรัพยากร ชุมชนไทยพวนบ้านฝายมูลแห่งนี้เป็นชุมชนที่ได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้ดูแลการจัดการน้ำ

1.3.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ศึกษาคือชุมชนบ้านฝายมูล อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน เป็นชุมชนไทยพวน มีประวัติการโยกย้ายจาก เมืองน่าน ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าว (คน) ใส่เมือง มีเหมืองฝายที่มีอายุกว่า 100 ปี ชาวบ้านร่วมกันขุดเจาะภูเขา ได้เหมืองฝายส่งน้ำเข้ามาในหลายหมู่บ้าน มีการจัดองค์กรเหมืองฝายที่ดูแลการจัดการน้ำที่ชาวบ้านฝายมูล

บ้านฝายมูล หมู่ที่ 1 ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน เป็นหมู่บ้านชาวไทยพวน หมู่บ้านเดียวใน อำเภอท่าวังผา มีพื้นที่รวม 3,059 ไร่ หรือ 4.9 ตร.กม. แบ่งเป็นพื้นที่ภูเขา ร้อยละ 84.4 พื้นที่ราบ ร้อยละ 16.6 มีพื้นที่เพาะปลูก 300 ไร่ มีแม่น้ำย่าง ไหลผ่านหมู่บ้าน หมู่บ้านตั้งห่างจากตัวอำเภอท่าวังผาประมาณ 3 กิโลเมตร

ชาวบ้านฝายมูลมีการขุดฝายเพื่อกั้นลำน้ำย่างให้ไหลเข้าสู่ลำเหมืองที่ชาวบ้านร่วมกันขุดในปี พ.ศ. 2377 เพื่อส่งน้ำเข้ามาของชาวบ้านใน 3 ตำบลคือ ตำบลป่าคา ตำบลตาลชุม และ ตำบลศรีภูมิ ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ ตำบลป่าคา เป็นพื้นที่หลักในการวิจัย

ปัจจุบันชาวบ้านได้มีการปรับปรุงฝายเดิมที่สร้างโดยการใช้หลักไม้ดอกมาเป็นฝายคอนกรีตเสริมเหล็กเมื่อปีพ.ศ. 2505 แต่ยังคงมีการใช้ระบบนายฝายเป็นผู้ดูแลจัดสรรน้ำ มีชื่อเป็นทางการว่า “คณะกรรมการบริหารเหมืองฝายน้ำย่าง” เพื่อให้เกิดความเป็นธรรม และประโยชน์แก่ผู้ใช้น้ำมากที่สุด เพราะ 3 ตำบลในพื้นที่ใช้น้ำจากฝายเดียวกัน

1.3.3 ขอบเขตด้านประชากร

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษานี้ได้แก่

- 1) ผู้นำองค์กรชุมชนปัจจุบัน นายฝาย สมาชิกขององค์กรเหมืองฝาย (สมาชิกในการเกษตร)
- 2) ผู้อาวุโสในชุมชน (ในอดีต) ผู้นำองค์กรอื่นๆ ในชุมชน
- 3) เจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการที่ปฏิบัติงานในระดับตำบล องค์กรบริหารส่วนตำบลและหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับองค์กรเหมืองฝาย

1.3.4 ขอบเขตด้านเนื้อหา

1) ศึกษาบริบทของชุมชน เชิงประวัติศาสตร์ เพื่อเข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน บริบทของชุมชนเหล่านี้ต่างก็มีความเกี่ยวข้องปฏิสัมพันธ์กับการปรับเปลี่ยนองค์กรดั้งเดิมของชุมชน โดยมีประเด็นศึกษาค้างต่อไปนี้

ประวัติศาสตร์ของชุมชน ความเป็นมาของชุมชน การก่อตั้ง วัฒนธรรมการรวมกลุ่มเหมืองฝาย เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงของชุมชน พัฒนาการของหมู่บ้านในด้านระบบการชลประทาน บริบททางนิเวศ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ตั้ง การไหลของน้ำโดยการสำรวจพื้นที่

ด้านโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เช่น ถนนไฟฟ้า น้ำประปา การพัฒนา และการเปิดรับการพัฒนาจากภายนอก มีการเข้ามาอย่างไร จำนวนครัวเรือน การประกอบอาชีพ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ประโยชน์และการถือครองที่ดิน การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต

ด้านสังคม การเปลี่ยนแปลงลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชน รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในการก่อให้เกิดองค์กรทางสังคม การเปลี่ยนแปลงลักษณะการรวมกลุ่ม มีพิธีกรรมและประเพณี มีระบบความเชื่อ มีการช่วยงานประเพณีและการแลกเปลี่ยนแรงงานอย่างไร

2) ศึกษาด้านการจัดการน้ำขององค์กรเหมืองฝาย โดยศึกษาความเป็นมา องค์ประกอบและโครงสร้างขององค์กรเหมืองฝาย และพัฒนาการขององค์กร โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ความเป็นมา การก่อตั้งองค์กร แรงผลักดันหรือสาเหตุการรวมตัวกัน (เช่น ต้องการแก้ไขปัญหาของชุมชน) ผู้นำในการรวมตัว

องค์ประกอบและโครงสร้าง อุดมการณ์ร่วมกัน วัตถุประสงค์ ผลประโยชน์ ร่วมกันในการดำเนินการอย่างไร สมาชิกในองค์กรมีบทบาทในการดำเนินการ (เสนอความคิดเห็น การตัดสินใจ การประเมินผล) กฎกติการะเบียบข้อบังคับขององค์กร

พัฒนาการขององค์กร พัฒนาการด้านโครงสร้างของกลุ่ม มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ การประสานงานกับตัวแทนหมู่บ้าน หน่วยงานราชการ และ องค์กรภายนอกเพื่อให้งิจกรรมของกลุ่มดำเนินไปได้ พัฒนาการด้านกิจกรรม กิจกรรมในระยะแรกของการก่อตั้ง ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน การแก้ไขปัญหา กิจกรรมในปัจจุบันของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินกิจกรรม ปัญหา อุปสรรค

3) ศึกษาด้านปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการและการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรเหมืองฝาย ในด้านบริบทของชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต วัฒนธรรมของชุมชน และ ระบบการผลิตที่เปลี่ยนไปของชุมชน ปัจจัยในการผลิต และ ความต้องการในการผลิต (เดิมยังชีพ – ปัจจุบันเกษตรเพื่อขาย) ปัญหาความขัดแย้งการใช้ทรัพยากรน้ำ หรือ ปัญหาภายนอกและภายในชุมชน

1.4 นิยามศัพท์ในการศึกษาวิจัย

- **องค์กรเหมืองฝาย** หมายถึง การรวมกลุ่มของเกษตรกรในพื้นที่บ้านฝายมูลที่ใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูก โดยมีองค์กรการจัดการน้ำเหมืองฝายทำหน้าที่ในการจัดการน้ำให้เพียงพอต่อความต้องการของมนุษย์ เป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้สามารถตอบสนองต่อชุมชนได้และสามารถลดความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- **เหมือง** หมายถึง ทางน้ำ ร่องน้ำ ท่อน้ำ ที่ทำขึ้นรับหรือระบายน้ำไปสู่ห้วยหนอง คลอง บึง บาง หรือ ทางน้ำไหลใดๆ เพื่อประโยชน์ในการเพาะปลูก
- **ฝาย** หมายถึง ทำนบที่ทำขึ้น เพื่อทค่น้ำในห้วย หนอง คลอง บึง บาง หรือ ทางน้ำไหล เพื่อประโยชน์แก่การเพาะปลูก
- **นายฝาย** หมายถึง ผู้ทำหน้าที่บริหารจัดการกิจการต่างๆ ของเหมืองฝาย เช่น การจัดสรรน้ำ การซ่อมบำรุงเหมืองฝาย เป็นต้น นายฝายเป็นผู้ที่ได้รับเลือกจากกลุ่มผู้ใช้น้ำให้เป็นผู้นำ
- **นายเหมือง** หมายถึง ผู้ทำหน้าที่ดูแลกิจการเหมืองฝายประจำหมู่บ้าน ซึ่งได้รับเลือกจากกลุ่มผู้ใช้น้ำ
- **กลุ่มผู้ใช้น้ำ** หมายถึง กลุ่มบุคคลที่รวมตัวกัน เพื่อประโยชน์ร่วมกันและมีกิจกรรมต่อกันในการจัดระบบการใช้น้ำเพื่อการเกษตร โดยกำหนดกติกาข้อบังคับของกลุ่มไว้อย่างชัดเจน และอยู่ภายใต้การถือปฏิบัติตามพระราชบัญญัติการชลประทานราษฎร์
- **กรรมการบริหารกลุ่มผู้ใช้น้ำในระบบเหมืองฝาย** หมายถึง กรรมการที่มาจากการเลือกตั้งของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำในแต่ละกลุ่มตามเงื่อนไขและอำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติงานซึ่งกลุ่ม ได้กำหนดไว้
- **การชลประทานหลวง** หมายถึง กิจการที่กรมชลประทานจัดทำขึ้น เพื่อให้ได้มาซึ่งน้ำ หรือเพื่อเก็บรักษา ควบคุม ส่ง ระบาย หรือแบ่งน้ำ เพื่อเกษตรกรรม การพลังงาน การสาธารณสุข โภค หรืออุตสาหกรรม หมายความว่ารวมทั้งการป้องกันความเสียหายอันเกิดจากน้ำ และการคมนาคมทางน้ำในเขตชลประทานด้วย
- **ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Knowledge)** หมายถึง รากฐานความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ ของชาวบ้านที่ได้สั่งสมสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง หรือได้รับการถ่ายทอดมาจากชุมชนอื่นในด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ พัฒนาการของระบบเหมืองฝาย การบริหาร และอุดมการณ์ในการจัดการทรัพยากรน้ำ

- **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** หมายถึง การกระทำหรือการ

ดำเนินการครอบคลุมการอำนวยความสะดวก การบริหารงานการจัดการควบคุม กำกับ ดูแล การดำเนินงาน การปฏิบัติงาน การอนุรักษ์ การบำรุงรักษา การป้องกัน และการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในที่นี้หมายถึงเหมืองฝายของบ้านฝายมูล อ. ท่าวังผา จ. น่าน

- **การปรับเปลี่ยนองค์กรเหมืองฝาย** หมายถึง การปรับเปลี่ยนรูปแบบในการจัดการ ทรัพยากรน้ำขององค์กรเหมืองฝายจากอดีตถึงปัจจุบัน ได้แก่ การปรับเปลี่ยนโครงสร้างขององค์กร เหมืองฝาย การจัดการองค์กรเหมืองฝาย ความสัมพันธ์ของสมาชิก ผู้นำ และชุมชนรอบข้างเกี่ยวกับการ จัดการองค์กรเหมืองฝาย แนวคิดการจัดการองค์กรเหมืองฝาย พัฒนาการ เทคโนโลยีในการจัดการ น้ำของชุมชน และ ระบบการใช้น้ำ

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับ

การศึกษานี้เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำโดยชุมชนในอดีตที่มีพลังความสามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ระบบการพึ่งตนเอง บนพื้นฐานการใช้อย่างพอเพียงและรู้คุณค่าของธรรมชาติ ช่วยกันดูแลรักษาทรัพย์สินของส่วนรวมได้นำไปสู่การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน สามารถนำไปเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่อื่นๆของประเทศ ที่กำลังประสบ ปัญหาในเรื่องการขาดแคลนน้ำ หรือ ปัญหาจากโครงการขนาดใหญ่ของรัฐที่ต้องการเข้ามาควบคุม จัดการทรัพยากรน้ำของชุมชน ผลการศึกษานี้จะช่วยให้รูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำโดยชุมชน เป็นบทเรียนที่มีคุณค่าและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในทางปฏิบัติ